

Kostol Ducha Svätého v Nitre

(Poznámky ku architektonickému riešeniu novostavby zborového centra)

Potreba stavby nového zborového centra v Nitre bola zdôvodnená vznikom nových možností pre prácu cirkevného zboru. Spoločenské zmeny v novembri 1989 vytvorili predpoklady pre rozvinutie misijnej práce a bolo zodpovednosťou, či priamo imperatívom pre tých, ktorí v čase do tohto spoločenského zlomu aktívne pracovali v cirkvi, aby prelomili bariéry, ktoré okolo cirkvi vytvorila systematická ateizácia spoločnosti a obrátili sa na tých, ktorí stáli na okraji, či úplne mimo zborového života s pozvaním do *spoločenstva* cirkvi.

Cirkevný zbor v Nitre pochopil tento imperatív ako úlohu spoločne budovať nový duchovný domov pre všetkých, ktorí v akejkoľvek forme prejavia záujem o rozmanité dary, ktoré ponúka rozvinutý život cirkevno-zborového spoločenstva. Prvým krokom bolo rozhodnutie vybudovať centrum, ktoré by ponúkalo vonkajšie podmienky pre ten síce zložitý, ale mimoriadne dôležitý a radostný proces vytvárania duchovného domova pre mnohé generácie evanjelikov v Nitre. Pri zadávaní úlohy architektom sme mali pred sebou víziu budovy, ktorá by sa stala stále pozývajúcim príbytkom, priamo "domácnosťou" duchovnej rodiny, ktorú cirkevný zbor tvorí. Preto sme sa rozhodli postaviť nielen bohoslužobný priestor, ale aj priestory, v ktorých každý člen tejto duchovnej rodiny môže nájsť svoju "izbu". Nové zborové centrum bude ponúkať priestory pre kresťanskú výchovu detí a mládeže, pre pokračujúcu kresťanskú výchovu a misijnú prácu najrôznejších vekových a záujmových skupín cirkevného zboru, priestory pre spoločenské stretanie sa rodín pri rôznych pamätných udalostiach (krst, konfirmácia, sobáš, výročia sobáša, stretnutia rodiny pri pohrebe, atď.).

Popri tom všetkom však bohoslužobný priestor zostáva centrom, kde sa všetci účastníci zborového života stretávajú, aby sa nechali posilniť slovom Božím a sviatosťami, a aby sa tiež navzájom posilnili svedectvom o svojej viere. Vychádzajúc z izolácie, do ktorej sme boli zatláčaní ako kresťania v uplynulých rokoch ateizácie, vychádzajúc z toho ako oklieštený a spustnutý bol život cirkvi v minulých rokoch, sme pri predstavovaní si budúceho bohoslužobného priestoru mali na mysli modlitbu o dar Ducha Svätého, ktorý je tou silou, čo svojimi darmi zhromažďuje, buduje a udržuje spoločenstvo cirkvi. Mali sme pred našimi očami víziu proroka Ezechiela (37,1-14), kde suché kosti rozhádzané po údolí tak, že nevedno ktorá ku ktorej patrí, sú Duchom Svätým opäť zhromaždené a je z nich vytvorený ľud, majúci energiu smerovať k zemi zaslúbenej. Preto sme pri kladení základného kameňa zvolili text z listu apoštola Pavla Efezským 2,22 "***Budete v Duchu spolu zbudovaní v príbytok Boží***" a vyslovili tak myšlienku, že toto zborové centrum má byť miestom, kde sa ľud Boží, ktorý najrôznejšími udalosťami života býva odvádzaný od spoločenstva do izolácie, predsa z vôle a moci Ducha Svätého vždy znovu zhromažďuje. Pavel v tomto texte hovorí o svedectve apoštolov a prorokov, ktoré je základom takéhoto príbytku Božieho. O Ježišovi Kristovi, ktorý je uholným kameňom a bez ktorého by táto duchovná stavba nemohla stáť. Hovorí o Duchu Svätom, ktorý spája jednotlivcov tak, aby navzájom voči sebe neboli cudzincami a prišlecami, ale aby boli jednou duchovnou rodinou, čo spoločne rastie v takýto duchovný príbytok.

Túto duchovnú víziu a teologické zdôvodnenie funkcie zborového centra jedinečným spôsobom architektonicky stvárnila autori projektu, Ing. arch. Polyák a Ing. arch. Závodný. Architektonické riešenie zborového centra dispozíciou jednotlivých funkčných celkov vytvára vonkajšie podmienky na to, aby tu mohol pulzovať duchovný život v zmysle tohto uvedeného dôrazu. Fyzická blízkosť bohoslužobného priestoru a spoločenských priestorov ako aj ich vzájomné funkčné prepojenie sú výnimočne dobrým riešením. Pôdorys bohoslužobnej časti

vytvára veľmi dobré podmienky pre verbálnu i non-verbálnu komunikáciu duchovného obsahu v liturgickom rámci ale i mimo neho. Fyzické vzdialenosti medzi jednotlivými účastníkmi bohoslužobného života v priestore nového chrámu nepresahujú maximálnu vzdialenosť potrebnú pre bezprostrednú vizuálnu a hlasovo-slučovú komunikáciu.

Uvedený obsahový dôraz je vyjadrený aj vo výtvarnom stvárnení interiéru bohoslužobnej časti centra. Výrazný bronzový kríž vysoký sedem metrov, z dielne akademického sochára doc. Milana Lukáča tvorí dominantu celého priestoru. Pri pohľade naň k človeku, ktorý vstupuje do chrámu prehovára Kristus, ktorý na tom kríži bol a zomrel. Vtlačil doňho stopu svojho tela. Ale dnes žije a skrze Ducha Svätého nás povoláva do radostného spoločenstva cirkvi.

Interiér nového kostola vytvára mnoho ďalších možností, ktoré možno využiť na umiestnenie umeleckých diel a komunikovať tak základné myšlienky kresťanskej zvesti umeleckými výrazovými prostriedkami. Nástenný priestor za oltárom môže byť dotvorený týmto spôsobom, presklenná časť vstupného priestoru sa ponúka na umiestnenie vitrážnych okien, vonkajší nástupný priestor ponúka miesto pre sochárske dielo.

Architektonické riešenie a umelecká výzdoba sú podriadené nasledovnému chápaniu funkcie evanjelického chrámu.

Krst a Večera Pánova

Vyvrcholením Večere Pánovej je *spoločenstvo* pri jedení a pití chleba a vína, v ktorých je prítomný vzkriesený Ježiš Kristus. Vyvrcholením krstu je poliatie vodou hlavy krsteného, ktoré je, popri iných významoch, začlenením krsteného do *spoločenstva* všeobecnej cirkvi. Oba tieto úkony sú zarámované do širšieho liturgického procesu, ktorý má dôležité implikácie pre usporiadanie priestoru, v ktorom sa odohráva.

Oba sviatostné úkony majú dôležitý vzťah ku všetkým zmyslom človeka: chuť a čuch, zrak a sluch, dotyk vody s telom. Vonkajšie podmienky, v ktorých sa tieto úkony odohrávajú musia preto zohľadňovať telesnú i duševnú atmosféru, vedenie svetla v priestore, vzdialenosti, materiál, farebnosť, ako aj samotné umiestnenie oltárneho stola a krstiteľnice.

Krst svätý

Liturgický poriadok evanjelickej cirkvi na Slovensku odporúča konanie krstu v rámci služieb Božích s Večerou Pánovou a umožňuje vykonanie celého krstného aktu pri krstiteľnici. To znamená, že krst sa deje ako súčasť služieb Božích uprostred celého zhromaždeného zboru, ktorý je na ceste ku prijímaniu sviatosti Večere Pánovej. Táto skutočnosť je v novom kostole v Nitre zohľadnená umiestnením krstiteľnice, ktoré zvýrazňuje chápanie krstu ako aktu, ktorý si má veriaci vo svojom živote každý deň znova pripomínať. Tak hovorí o význame krstu vodou Martin Luther v Malom katechizme: "Znamená to, že starého Adama v sebe *každodennou* ľútosťou a pokáním máme topiť a mŕtvie so všetkými hriechmi a žiadosťami, a že zas každý deň má vychádzať a povstávať nový človek, ktorý by naveky žil pred Bohom v spravodlivosti a čistote;" a odvoláva sa na slová apoštola Pavla v liste Rímskym 6,4: "Spolu a s Ním boli sme teda skrze krst pohrobení v smrť, aby tak, ako Kristus vzkriesený slávnou mocou Otcovou, aj my sme chodili v novote života." Tento zmysel krstu zdôrazňuje umiestnenie krstiteľnice uprostred samotného chrámového priestoru. Pri konaní krstu sa tento dostáva do stredu zhromaždeného spoločenstva. Ak sa aj krst nekoná, účastníci služieb

Božích fyzicky vnímajú blízkosť krstiteľnice a sú tak upozornení na vlastný krst a jeho význam vo svojom živote. Toto umiestnenie, keď sa krstiteľnica nachádza na ceste zhromaždeného zboru ku oltáru tiež upozorňuje na skutočnosť, že cesta ku sviatosti Večere Pánovej vedie cez sviatosť krstu. Podobne ako dominantný kríž v bohoslužobnom priestore, aj krstiteľnica je z dielne akademického sochára doc. Milana Lukáča. Je umiestnená pri vstupe do chrámu, a vyjadruje tak myšlienku, že krst je bránou, ktorou do spoločenstva cirkvi vstupujeme a zároveň je udalosťou, ktorá nás vysielá von z tohto miesta do služby svetu.

Vonkajší nástupný priestor nového kostola, ktorý v architektonickom návrhu predpokladá miesto pre sochárske dielo čaká na obsadenie umeleckou replikou krstiteľnice nachádzajúcej sa vo vnútri chrámu. Takéto využitie nástupného priestoru bude veľmi vhodne zvyrazňovať vyššie spomenuté chápanie krstu.

Večera Pánova

Večera Pánova zahŕňa v sebe niekoľko význanmových rovín, ktoré treba zohľadniť pri riešení priestoru, v ktorom sa odohráva. Dôraz je opäť na skutočnosť, že celé dianie sa odohráva v *spoločenstve*. Ide o spoločenstvo v dávaní a prijímaní, vo vzájomnom videní a počutí sa, vo vzájomnom dotýkaní sa. Je to spoločenstvo sláviace zmierenie s Bohom a navzájom medzi sebou, spoločenstvo naplnené radosťou z odpustenia hriechov. Spoločenstvo schádzajúce sa okolo stola Pánovho. Toto spoločenstvo má teda aj rozmer tajomného spojenia zhromaždeného zboru veriacich so vzkrieseným Ježišom Kristom.

V minulosti sakrálna architektúra umiestňovala tento stôl tak, aby bol zreteľne oddelený od priestoru, v ktorom sa zhromažďoval veriaci ľud. Ide o takzvaný "vysoký oltár". Toto riešenie na jednej strane zdôrazňovalo oddelenie sviatostného konania od všetkého ostatného, čo sa v chráme koná. Sviatosť oltára, podľa učenia cirkvi pred reformáciou (dnes platného v rímskokatolíckej cirkvi) je opakovaním aktu obete Ježiša Krista. Akt obete pri omši vykonáva kňaz. Nik iný nemá túto schopnosť. Predreformačné učenie cirkvi vyzdvihuje mimoriadny význam kléru vo sviatostnom diani a jeho oddelenie od ostatných veriacich. Zaujímavé je, že rímskokatolícka cirkev po Druhom vatikánskom koncile (60-te roky nášho storočia) upustila od používania "vysokého oltára" a napriek svojmu učeniu o sviatosti ako obeti, presúva sviatostné dianie bližšie ku zhromaždenému veriacemu ľudu.

Reformácia už v 16. storočí prišla s úplne odlišným chápaním kňazského úradu a sviatostného diania. Evanjelické učenie odmieta chápanie cirkevného úradu ako kňazského, teda takého, ktorý prinášaním obete uzmieruje Boží hnev. Ordinácia v evanjelickej cirkvi nie je aktom, ktorý mení kvalitu ordinovaného a vytvára v ňom schopnosť opakovane obetovať telo a krv Ježiša Krista vo sviatosti. Martin Luther zdôrazňuje, že sviatosť krstu je tou pravou ordináciou, ktorá každého pokrsteného zaraďuje do svätého kňazstva, ktorým je spoločenstvo cirkvi. (WA 6,407.564; 12,178). Tak totiž hovorí apoštol Peter v 1 Pt 2,4-5 na adresu pokrstených: "Pristupujte k Nemu (Kristu), živému kameňu, ľuďmi zavrhnutému, ale Bohom vyvolenému a vzácnemu, a aj vy sami, ako živé kamene budujte sa na duchovný dom, sväté kňazstvo, aby ste prinášali duchovné obete, príjemné Bohu skrze Ježiša Krista".

Napriek tomu však ku základným znakom evanjelickej cirkvi patrí, že má rôzne úrady a pokrstených veriacich ku nim výchovou a výučbou pripravuje a ordináciou poveruje. Ordinácia v evanjelickej cirkvi však nie je vecou zmeny kvality ordinovaného, ale vecou poriadku. Preto ani nemá zmysel v evanjelickej kostole architektonickými a umeleckými

prostriedkami podčiarkovať oddelenie sviatostného diania od ostatného diania počas bohoslužieb.

Každý pokrstený kresťan v zásade môže prisluhovať sviatosť Večere Pánovej a je to len otázkou poriadku, že cirkev spomedzi seba niekoho vyberie, k tejto úlohe pripraví a ordináciou poverí. Sviatosť Večere Pánovej v evanjelickej cirkvi teda nie je dianím, pri ktorom stojí na jednej strane kňaz majúci špeciálnu kvalitu a prinášajúci obeť a na druhej strane zhromaždený veriaci ľud, ktorý po vykonaní obete prostredníctvom kňaza smie mať účasť na jej spásonosných účinkoch. Večera Pánova v evanjelickej cirkvi je "spoločným prijímaním, keď kňaz a ostatní prijímajú sviatosť" (AV XXIV,34) Sviatosť je znamením milostivej Božej vôle k nám, kedy sa spolu so znamením spája slovo podávajúce odpustenie hriechov. Toto znamenie a slovo je však neúčinným, ak sa k nemu nepripája viera, ktorá nepochybuje, že sa tu podáva odpustenie hriechov. (Obrana AV XXIV, 69-70). Takto sa do popredia opäť dostáva úloha spoločenstva, uprostred ktorého sa toto dianie odohráva.

Centrom diania pri Večeri Pánovej je oltárny stôl. Oltárny stôl v novom kostole v Nitre je masívny, aby vyjadroval vážnosť a význam diania, ktoré sa na ňom odohráva. Nie však pevne nainštalovaný, aby umožňoval flexibilitu liturgického priestoru. Je umiestnený na vyvýšených stupňoch oltárneho priestoru tak, aby bola zreteľná blízkosť sviatostného diania ku zhromaždeným veriacim. Pôdorys bohoslužobného priestoru v novom kostole vytvára veľmi dobré predpoklady pre zdôraznenie spojenia zhromaždeného spoločenstva veriacich so sviatostným aktom. Tradičné, pozdĺžne riešenia pôdorysu chrámovej lode poskytovali priestor pre anonymitu a pasivitu účastníkov bohoslužieb. Polkruhový pôdorys, kedy účastníci opticky vnímajú nie len centrálny priestor kostola ale aj prítomnosť zhromaždeného spoločenstva, má pozývajúci charakter. Psychologický prah medzi pasívnou a aktívnou účasťou na službách Božích, ktorý účastník musí prekonávať, je takto postavený podstatne nižšie. Miesto, na ktorom sa odohráva sviatosť Večere Pánovej sa v takto riešenom priestore nemôže viac chápať ako appendix, alebo ako ďaleko dopredu odsunuté javisko. Pohyb zhromaždených jednotlivcov okolo krstiteľnice a oltára je v takto riešenom priestore veľmi výstižným výrazom *spoločenstva*, ktorého rast je živý slovom Božím a sviatosťami.

Služba slova (rečová a hudobná komunikácia a kontemplácia)

Ako reč, tak i spev (doprevádzaný hudbou) majú v liturgickom rámci komunikatívny a zároveň aj kontemplatívny charakter. Ústredným prvkom rečovej komunikácie je kázeň slova Božieho. Ústredným prvkom hudobnej komunikácie je spev zhromaždenia doprevádzaný organom. Oba tieto prvky svojím obsahom vzájomne korešpondujú. Aj keď služba slova býva počas bohoslužieb tradične obmedzená na kázeň a chrámový spev, neznamená to, že zhromaždené spoločenstvo veriacich nemôže ku komunikácii a kontemplácii využívať aj iné spôsoby. Podstatný je totiž obsah a nie forma. V tomto ohľade sú možnosti takmer neobmedzené. Počnúc od výraznejšej prítomnosti štylizovanej chrámovej hudby (a to nielen organovej, ale i komornej, symfonickej či rockovej), cez drámu a choreografiu až po využitie elektronických médií. Riešenie bohoslužobného priestoru v novom kostole v Nitre vytvára podmienky pre využitie celého spektra spôsobov komunikácie a kontemplácie.

Podľa učenia evanjelickej cirkvi "kázeň a počúvanie slova Božieho sú nástroje Ducha Svätého, pri ktorých, ktorými a skrze ktoré môže účinkovať a ľudí obracať k Bohu a spôsobiť v nich aj chcenie aj vykonanie" (Formula svornosti 2,52). A... keď sa slovo Božie podľa rozkazu a vôle Božej čistotne a úprimne káže a keď ho ľudia usilovne a s vážnosťou

poslúchajú a o ňom rozjímajú, Boh je istotne prítomný so svojou milosťou a dáva, čo si človek svojimi vlastnými silami nemôže ani vziať ani dať. Zvestované slovo Božie je úrad a orgán Ducha Svätého, ktorým v našich srdciach pôsobí a účinkuje."(Formula svornosti 2,55-56)

Spoločný chrámový spev je charakteristický a jedinečný pre bohoslužobné zhromaždenia kresťanskej cirkvi. Najmä reformácia rozvinula túto formu komunikácie a kontemplácie tvorbou množstva chorálov. Jednoduchosť reformačného chorálu, fakt, že človek si ľahko zapamätá jeho text a melódiu, tvorí pre mnohých veriach dôležité prepojenie medzi bohoslužbou v chráme a pokračovaním duchovného života v domácnosti, či kdekoľvek inde. Chrámový spev nadovšetko veľmi jedinečným spôsobom spája zhromaždených jednotlivcov do *spoločenstva*. Popri komunikácii vieroučného a vyznavačského obsahu poskytuje chrámový spev dôležitý priestor pre kontempláciu.

Miestom rétorickej a hudobnej komunikácie a kontemplácie je celý bohoslužobný priestor. Kým kázeň slova Božieho sa podáva z kazateľnice a liturgický spev, alebo čítanie biblických textov znie od oltárneho stola, tak rôzne odpovede, vyznania a modlitby ako aj chrámový spev zaznievajú z úst všetkých zhromaždených. Nejde tu však len o komunikáciu medzi liturgom, či kazateľom a zhromaždeným zborom. Ide aj o komunikáciu medzi zhromaždenými navzájom. Nadovšetko ide tu o komunikáciu spoločnosti veriach s Bohom, ktorá má oslavný, ďakovný, prosebný a vyznavačský charakter.

Priestor pre umiestnenie píšťalového organa je v novom kostole v Nitre vytvorený vpredu napravo od oltára. Celkové riešenie oltárneho priestoru poskytuje priestorové možnosti pre vystupovanie spevokolu, komorného orchestra, hudobnej skupiny, dramatického súboru. Popri hudobných a dramatických telesách vytvára priestorové podmienky pre účastníkov bohoslužieb, ktorí z oltárneho priestoru môžu prednášať príhovorné modlitby.

Kazateľňa je umiestnená na vyvýšenom stupni oltárneho priestoru tak, že kazateľ má optický kontakt s každým miestom v kostole. Kým organ ako nositeľ hudobnej zložky komunikácie a kontemplácie je umiestnený na pravej strane čelnej steny kostola, tak kazateľňa ako nositeľ rečovej komunikácie vyvažuje toto umiestnenie na ľavej strane priečelia. Aj keď kázeň hrá naďalej ústrednú úlohu v evanjelickej bohoslužbe, evanjelické cirkvi dnes ustupujú od vysokých a masívnych kazateľníc umiestnených často 2-3 metre nad hlavami poslucháčov. Kazateľňa v novom kostole v Nitre je jednoduchá, postavená na úrovni oltárneho stola. Svojimi proporciami a umiestnením teda nezdôrazňuje nadradenosť zvestovaného slova Božieho, ale jeho bezprostrednú blízkosť. Kazateľňa, podobne ako oltárny stôl nie je pevne nainštalovaná do podlahy, čím sa zvyšuje variabilita priestoru.

Pre rétorickú a hudobnú komunikáciu hrá dôležitú úlohu aj rozmiestnenie jednotlivých miest na sedenie v priestore kostola. Počas bohoslužieb účastníci stoja i sedia. Sedenie je riešené tak, že je umožnený priamy pohľad na jednotlivé centrá diania (krstiteľnica, oltár, kazateľňa a iné mimoriadne centrá ako napr. orchester, spevokol, organ, atď.) Celkové riešenie sedenia svojim polkruhovým usporiadaním povzbudzuje zhromaždených veriach ku aktívnej účasti na službách Božích. Chôdza ku oltáru pri prijímaní Večere Pánovej, vstávanie a sadanie počas sl. Božích, vzájomné podanie rúk na znak zmierenia, sústredený pohľad a sústredené počúvanie, uvoľnená poloha tela pri spoločnom speve - to sú pohyby, ktorými účastník vyjadruje svoju aktívnu účasť na bohoslužobnom dianí. Umiestnenie sedadiel a ich tvar tieto pohyby uľahčuje.

Lavice sa chápu ako tradičný typ sedadiel v kostoloch. Nie vždy tomu tak v cirkvi bolo. Kostolné lavice majú svoj pôvod v stredoveku. Predtým zhromaždenie stálo počas celej bohoslužby. Keď boli lavice zavedené v 14. storočí, tak to boli jednoduché lavice bez operadiel. V priebehu storočí sa lavice stávali stále pevnejším prvkom chrámového interiéru. Postupne boli ozdobované ornamentami a vstupnými dvierkami, vykurovacími telesami. V mnohých kostoloch si účastníci museli predplácať miesto v laviciach. Kostolné lavice sa tak stali často predmetom, na ktorom cirkev demonštrovala svoje bohatstvo (vzácne drevo, ornamentálna výzdoba...), prvkom interiéru, ktorý je neprimerane masívny, stiesňujúci, nepohyblivý a svojim vzhľadom takto vyžaruje význam, ktorý mu zďaleka nepatrí.

V novostavbách kostolov sa dnes stále viac presádza používanie stoličiek namiesto lavíc. Táto alternatíva sedenia je praktická, pohodlná a predovšetkým flexibilná. Otvára možnosti pre hľadanie najvhodnejšieho usporiadania sedenia pre rôzne potreby (služby Božie s krstom a Večerou Pánovou, sobáš, pohreb, koncert, dráma, netradičné bohoslužobné podujatia, bohoslužby s mimoriadne vysokým počtom návštevníkov, bohoslužby s mimoriadne nízkym počtom návštevníkov), tak aby samotní účastníci služieb Božích boli vtiahnutí do diania a aktívne sa podieľali na budovaní *spoločenstva*.

Pôvodný návrh riešenia interiéru nového kostola v Nitre predpokladá z týchto dôvodov nie lavice, ale stoličky. Majú to však byť špeciálne stoličky, ktoré možno navzájom pospájať a ktoré majú tiež odkladací priestor. V súčasnosti sú v bohoslužobnom priestore nového kostola v Nitre umiestnené stoličky, ktoré nespĺňajú tieto podmienky. Sú dočasným riešením a definitívne budú umiestnené v príslušných miestnostiach určených pre biblické hodiny a rôzne zasadnutia. V cirkevnom zbore však stále prebieha diskusia o definitívnom riešení sedenia. Je pochopiteľné, že pri tradičnom chápaní bohoslužobného života sa lavice zdajú byť najvhodnejším riešením sedenia. Pokiaľ však celá koncepcia nového kostola a zborového centra ponúka možnosti pre rozvinutie rozmanitých spôsobov zborového a bohoslužobného života, bola by škoda tieto možnosti obmedziť umiestnením pevných lavíc v bohoslužobnej časti. Bol by to krok späť a zmarenie jedinečnej príležitosti vytvoriť v novom kostole predpoklady pre kreatívnu účasť veriacich na službách Božích a tak i na celkovom raste a budovaní tohto cirkevného zboru v duchovný dom, tak ako som o ňom hovoril v úvode týchto poznámok.

Nech Pán Boh požehná dokončené dielo a Duchom Svätým naplní tých, ktorí sa v ňom budú schádzať!

Ondrej Prostredník